

διότι ἡ κοινότης του τῷ ἔστελλε πάντοτε τροφάς. (ὄρ. φυλ. ἡμῶν). Καὶ οὐ μόνον ὁ στόλος τῶν ἄλλων νήσων δὲν ὑπήκουεν τῷ τῆς ἄλλης ναυάρχῳ, ἀλλὰ καὶ οἱ πλοίαρχοι τῆς μοίρας του, ὡς ἀνωτέρω ἐξεθέσαμεν. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον καὶ ἕκαστος τῶν ναυάρχων ἐποίει ἔκθεσιν μόνον διὰ τοὺς πλοίαρχους τῆς μοίρας του πρὸς τὴν τοπικὴν του ἀρχήν· ὥστε ἡ ἔκθεσις ἐνὸς τῶν ναυάρχων περιέχουσα μόνον τῆς μοίρας του τοὺς πλοίαρχους καὶ τὰ ἔργα των δὲν ἦτο γενικὴ, ἀλλὰ μερικὴ· ἐπομένως καὶ ἡ γενικὴ ἀρχηγία ἦτο μεταξὺ τῶν τριῶν ναυάρχων διανεμημένη.

Ὡς δ' ὁ Ὑδραϊκὸς ἀντετάχθη μόνος πρὸς τὸν Τουρκικόν, οὕτως ἀντετάχθη καὶ ὁ Ψαριανὸς μόνος πρὸς τὸν ἐχθρικόν ἐν Χίῳ τῷ 1822 πρὸ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Ὑδραϊκοῦ καὶ Σπετσιοτικοῦ στόλου καὶ ἐν Αἰγαίῳ πελάγει τῷ 1823, ὅτε ὁ Ψαριανὸς εἰς Ὑδραν ἔλθων καὶ τὸν στόλον τῶν δύο νήσων ἀπαράσκευον εὐρῶν ἀπῆλθεν εἰς ἀναζήτησιν τοῦ ἐχθρικοῦ καὶ εὐρῶν αὐτὸν κατὰ τὸ ἀκρωτήριον Ἀντιπάρου ἠνάγκασε νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ Αἰγαῖον καὶ ἐματαίωσε τὰ σχέδια αὐτοῦ.

Ἐκ τῶν εἰρημένων ἀποδείκνυται ἀναμφιλέκτως, ὅτι ἡ περὶ γενικῆς ἀρχηγίας ἰσχυρισμοὶ εἰσὶν ἀνυπόστατοι καὶ ἐπομένως τὰ τοῦ Κ. Παπαρηγοπούλου εἰρημένα, ὅτι «οἱ θελήσαντες ἐκ τῶν Σπετσιοτῶν καὶ Ψαριανῶν νὰ ἀμφισβητήσωσι τὸ γεγονός τοῦτο, τοῦτέστι τὴν γενικὴν ἀρχηγίαν, ἠδίκησαν τὴν ἀλήθειαν, τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς πατρίδας των! εἶναι ὅλως παράλογα· ἀπ' ἐναντίου μάλιστα οἱ διαστρέφοντες τὴν ἀλήθειαν πρὸς χάριν ἢ πρὸς ἴδιον συμφέρον ἢ δι' ἀμφοτέρω καταστρέφουσι τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον τοῦ ἔθνους των· οἱ διαστρέφοντες ἐν ἀγνοίᾳ τὴν ἀλήθειαν εἰσὶν ἀξιοκατάκριτοι ὡς ἀπαξιώσαντες νὰ ζητήσωσιν αὐτήν, οἱ δὲ διαστρέφοντες αὐτήν ἐκ προθέσεως ἀσεβοῦσι καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸ ἔθνος των.

Ὁ Κ. Παπαρηγόπουλος θρηνεῖ τὴν πτώσιν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ὑπαιτιώμενος τὰς Εὐρωπαϊκὰς δυνάμεις, ὅτι δὲν ἐβοήθησαν αὐτό.

Τὸ κράτος ὅμως τοῦτο μὴ ὂν ὁμογενὲς ὡς συγκείμενον ἐκ διαφορῶν φυλῶν, οὔτε τὴν ἐπιστήμην καὶ τὸν βίον νὰ προαγάγῃ ἢ δύνατο οὔτε μόνιμον νὰ ἔχῃ διάρκειαν. Συνεπῆς θὰ ἦτο ὁ Κ. Παπαρηγόπουλος ἐξιστορῶν κατὰ ἄμερον, ὅτι τὸ Τουρκικὸν ἔθνος διὰ τοῦ ἐξισλαμισμοῦ τῶν χριστιανῶν παιδῶν καὶ χριστιανῶν τασούτον ηὔξησεν, ὥστε ἀπετέλεσε τὸν πλεῖστον πληθυσμὸν αὐτοῦ, ἐὰν ἐπεχείρῃ νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι τὸ Τουρκικὸν ἔθνος ἐπὶ τῶν Μωαμεθανικῶν βάσεων αὐτοῦ μὴ δυνάμενον μόνιμον νὰ κατασταθῇ πρέπει

νά επανέλθῃ εἰς τὴν ἑλληνικὴν πηγὴν αὐτοῦ διὰ μεγαλεπηβόλου ἀνδρός· διότι οὕτω δύναται καὶ ὕλικῶς καὶ ἠθικῶς καὶ νοερῶς νά ἀναπτυχθῇ καὶ μόνιμον καὶ μέγα νά κατασταθῇ.

Ἡ ἀπόδειξις αὕτη θά παρίστατο ὡς νέον εἶδος λύσεως τοῦ ἀναπολικοῦ ζητήματος σωτήριον μὲν διὰ τὸ Τουρκικὸν ἔθνος, σπουδαῖον δὲ διὰ τὸ Ἑλληνικὸν καὶ λυσιτελές διὰ τὴν Εὐρώπην. Τὸ ζήτημα ὅμως τοῦτο ἐκτὸς τοῦ προκειμένου θεωροῦντες παραλείπομεν, παρατηροῦμεν δὲ μόνον, ὅτι οὐ μόνον τὰ κατὰ τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν ὑπὸ τοῦ Κ. Παπαρηγοπούλου εἰρημμένα ἀπεδείχθησαν ἡμαρτημένα, ἀλλὰ καὶ τὰ πρὸ αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Κ. Νικόδημου ἀνεσκευάσθησαν ἀποδεικνύοντες, ὅτι τὰ Ψαρά εἶχον ἕως 14,000 ἀνδρας ἐλθόντας ἐκ διαφόρων μερῶν καὶ ἐξ αὐτῶν οἱ Ψαριανοὶ ἐναυτολόγουν. Ὁ δὲ Κ. Παπαρηγόπουλος κάμνων συλλογισμὸν, ὅτι οἱ Ψαριανοὶ ἔχοντες 55 σακολεύας, δι' ἐκάστην δὲ ἔχοντες χρεῖαν 80 ἢ 100 ἀνδρῶν, δὲν ἠδύναντο οὔτε τόσα πλοῖα νά ἔχωσιν οὔτε τόσους ναύτας, διότι ὁ πληθυσμὸς αὐτῶν δὲν ἦτο ἀνώτερος τῶν 7,000 ψυχῶν, ζητεῖ ν' ἀποδείξῃ τὰ Ψαρά καὶ τότε καὶ νῦν ἀσήμαντα· ὁ συλλογισμὸς ὅμως οὗτος δὲν εἶναι ἀληθής· διότι οἱ Ψαριανοὶ δὲν ἐσχημάτιζον τὰ πληρώματά των ἐξ ἑαυτῶν μόνων, ἀλλ' ἐκ τῶν ἐν τῇ νήσῳ των εὕρισκομένων τότε ναυτῶν ὡς καὶ εἰς τὸ μετέπειτα καὶ κατὰ τὴν νῦν ἐπανάστασιν ἰδίως, ὡς ὀρθῶς ὁ Κ. Νικόδημος παρατηρεῖ τὸν Παπαρηγόπουλον ἀνασκευάζων.

Ἐπίσης δὲ ὁ Κ. Νικόδημος ἀνασκευάζει τὸν Κ. Παπαρηγόπουλον, ὅτι τὸ δίστιχον περὶ Ψαριανῶν:

«Ψαριανοὶ σπαντίδοι, κλέφτες καὶ σκυλιά
»τὰ Χιότικα καίκια ἐ πιάνετενε πιά,»

μετεποίησεν εἰς τὸ:

«οἱ Ψαριανοὶ οὐκ ἐφείδοντο τῶν χριστιανῶν.»

Καὶ ὡς πρὸς τὸν στολίσκον, τὸ Ἀγγλικὸν δίκροτον, τὸν Σινάθην, τὸν Λάμπρον ἀνασκευάζει αὐτὸν δεικνύς, ὅτι ὁ Παπαρηγόπουλος ἄλλα μὲν διαστρέφει, ἄλλα δὲ σμικρύνει καὶ ἄλλα ἀποσιωπᾷ, ἐνὶ λόγῳ, ὅτι ἐν γνώσει καὶ ἐκ προθέσεως διαστρέφει τὴν ἀλήθειαν. Ἐκτὸς δ' ἄλλων πολλῶν ὁ Κ. Παπαρηγόπουλος δὲν ἀναφέρει καὶ τὴν σωτηρίαν τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ ἐκ Καρύστου ὑπὸ τῶν Ψαριανῶν τῷ 1825· (ἴδε φυλλάδ. ἡμῶν σελ. 72).

Ἐὰν ὁ Κ. Παπαρηγόπουλος ἐμελέτα ἐπισταμένως καὶ ἀμερολήπτως τὰ ἔργα τοῦ Ψαριανοῦ λαοῦ, ἐὰν ὅτι αὐτὸς ἐπὶ τέτραστίαν ὑπῆρξε τὸ προπύργιον τῆς Ἑλλάδος, πράγματι ἐθαλασσοκράτησεν

ἄπο τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου μέχρι τῶν τοῦ Νείλου ἐκβολῶν, φρούρια καὶ πόλεις κατέπορθησεν, κατὰ τὸ ἥμισυ καταστραφεῖς, γυμνός, πεινῶν, οὐδὲν περὶ τῆς σωτηρίας τῶν φιλτάτων του γινώσκων συνεξέστράτευσε τρεῖς ἡμέρας μετὰ τὴν καταστροφὴν του, δίκροτα καὶ τρίκροτα ἐπυροπόλησε, τὴν Ἑλλάδα πολλάκις ἔσωσε, πρῶτος τὴν χρῆσιν τῶν πυρπολικῶν ἐπενόησε καὶ ἐτελειοποίησεν, ὑποτελεῖς φόρου τὴν Ἰμβρόν, τὴν Λῆμνον, τὴν Σαμοθράκην καὶ ἄλλας Τουρκικὰς χώρας κατέστησε, τὰς σποράδας νήσους καὶ τὴν Σάμον ἐπροστάτευσε, τὰς κατὰ τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα τὸ πρότερον καὶ τὴν Ἀττικὴν τὸ ὕστερον πολιορκίας ὑπεστήριξε, τὸ ἄσυλον τῶν τότε καταστραφέντων λαῶν κατέστη, τὴν κυβέρνησιν τῆς Ἑλλάδος ἐν Αἰγίνῃ υπεράσπισεν, ἔργα αὐτῆς ἐνήργησεν, διότι ἡ ἐπιτροπὴ ἐτήρησε μετὰ τῶν ὀπλαρχηγῶν ἀλληλογραφίαν ἄμεσον καὶ ἐχορήγει αὐτοῖς εἰς τὸ στρατόπεδον καὶ τροφὰς καὶ πολεμοφόδια καὶ πλοῖα καὶ λοιπὰ, τόσας μεγαλεπήβολους ἐπιχειρήσεις διέπραξε καὶ τὴν εἰς Ἀλεξάνδρειαν ὑπὸ τοῦ Κανάρη, τὴν τάξιν καὶ τοὺς νόμους ἠγάπησε καὶ ἐτήρησε, καὶ ἐν εἰρήνῃ πόλεις ἀνήγειρε καὶ πλούτη καὶ ναυτικὸν οὐκ εὐκαταφρόνητον ἀνέκτησεν (ἴδ. τὰ φιλλάδια ἡμῶν σελ. 74 καὶ 71). Ἐὰν ὁ Κ. Παπαρηγόπουλος ἑώρα ἐν τοῖς ἐσχάτοις κινδύνοις τοὺς Ψαριανοὺς, πεποίθαμεν, ὅτι ἤθελε καταληφθῆ ὑπὸ γλυκείας ἀναμνήσεως, ἐξεγερτικοῦ αἰσθήματος καὶ φρονήματος ὑψηλοῦ, ἐὰν ταῦτα πάντα ὑπ' ὄψιν ἐλάμβανε, τὴν εὐφυΐαν, τὴν τόλμην, τὴν φιλοπατρίαν, τὴν δραστηριότητα καὶ τὸ φιλόνομον τοῦ λαοῦ τούτου, πεποίθαμεν, ὅτι οὐδέποτε θὰ ἐτόλμα νὰ ἀμφισβητήσῃ τὸ μεγαλεῖον καὶ τὸ ἀριστεῖόν του, καθ' ὅσον ταῦτα εἰσὶν αὐτοῦ τοῦ ἔθνους, ἀλλ' ἤθελε θαυμάσει τὸν ποιητὴν τοῦ ἔθνους Σολομὸν ὑψωθέντα εἰς τὸ ὕψος τῆς δόξης τῶν Ψαρῶν καὶ αὐτὴν ζωγραφίσαντα διὰ τῶν στίχων:

«Στῶν Ψαρῶν τὴν ὀλόμαυρη ράχη
 »περπατῶντας ἡ δόξα μονάχη,
 »μελετᾷ τὰ λαμπρὰ παλικάρια
 »καὶ στὴν κόμη στεφάνι φορεῖ
 »γενομένο ἀπ' ὀλίγα χορτάρια
 »πούχαν μείνει στὴν ἔρημη γῆ!»

Ἦδη δ' ἐρωτῶμεν τὸν Κ. Παπαρηγόπουλον, πότερον οὗτος ἀπὸν ὢν τῶν μεγαρουργῶν καὶ ἡρωϊκῶν τοῦ Ψαριανοῦ λαοῦ ἔργων γινώσκει βέλτιον ἢ οἱ εἰς ταῦτα τὰ ἔργα συμπράξαντες; γινώσκει βέλτιον τοῦ Δ. Παπανικολῆ τοῦ πυρπολήσαντος τὸ δίκροτον ἐν Ἐρεσσῶ, τοῦ δώσαντος ἐν Γέροντι τὴν νίκην εἰς τὸν ἑλληνικόν;

στόλον και σώσαντος τὴν Ἑλλάδα; γινώσκει βέλτιον τοῦ Κανάρη τοῦ τόσα μεγαλουργὰ ἔργα πράξαντος και τοσάκις τὴν Ἑλλάδα σώσαντος; γινώσκει κάλλιον τοῦ Α. Ν. Ἀποστόλη τοῦ ναυαρχήσαντος ἐν Καφηρεῖ; βέλτιον τοῦ Κ. Νικοδήμου τοῦ ἀριστεύσαντος ἐν Ἀρτεμισίῳ, ἐν Κῶ, ἐν Γέροντι και ἀλλαχοῦ; βέλτιον τῶν διαστήμων πλοιάρχων οἷον τοῦ Δ. Χ. Ι. Κοτζιά και τῶν ἄλλων συμπαρευρεθέντων και ἐπιζησάντων πλοιάρχων Ψαριανῶν και ἐν ταῖς ναυμαχίαις ἀριστευσάντων; βέλτιον τῶν ἐν τοῖς πράγμασι τότε διαπρεψάντων και ἐπιζησάντων Ψαριανῶν, οἷον τοῦ Χ. Α. Δομεστίνῃ, τοῦ Ἰωάννου Μηλαίτη, τοῦ Α. Μοναρχίδου, τοῦ Ἰωάννου Μαμουῆ και ἄλλων, οἵτινες τὰς πληροφορίες ταύτας και ἡμῖν ἔδωκαν, ἅς καθ' ὑπαγόρευσιν αὐτῶν ἐν τοῖς φυλλαδίοις ἡμῶν (*) ἐσημειώσαμεν και ἐδημοσιεύσαμεν, και αἵτινες διὰ τοῦτο πρέπει νὰ θεωρῶνται αὐθεντικά; διότι περιέχουσιν ἀκριβῶς οὐ μόνον τὰ γεγονότα, ἀλλὰ και τὸν τρόπον δεικνύουσι, καθ' ὃν ἐπράχθησαν. Ἐκτὸς δὲ τῶν παραδόσεων τούτων ἐμελετήσαμεν ἐπισταμένως ἐπὶ μακρὸν χρόνον τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα ἐν τῷ ἐλεγκτικῷ συνεδρίῳ, τὰ ἀρχεῖα τῆς τῶν Ψαρῶν ἐν Αἰγίνῃ ἐπιτροπῆς και πολλὰ ἄλλα, ὧν τὰ σχετικὰ ἐν τῷ δευτέρῳ φυλλαδίῳ ἡμῶν ἀναφέρονται.

Πᾶς τις τὴν ἱστορίαν τοῦ Κ. Παπαρηγοπούλου, ἰδίως δὲ τῆς νῦν ἐπαναστάσεως, πρὸς τὰ ἡμῖν εἰρημένα, τὰ φυλλάδια ἡμῶν, τὸ ὑπόμνημα τοῦ Κ. Νικοδήμου περὶ Ψαρῶν και πρὸς ἄλλα παραβάλλων θέλει πάντως πεισθῆ, ὅτι ἡ ἱστορία του και ἐλλιπὴς εἶναι και ἡμαρτημένη και ἐπομένως μὴ οὔσα ἀληθῆς, ἀλλὰ δοξαστικὴ, μηδεμίαν ἔχει πραγματικὴν ἀξίαν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ τῆς νῦν ἐπαναστάσεως ἱστορία του δὲν ἀρύεται ἐκ τῶν νῦν ἐπισήμων ἐγγράφων και τῶν ἀγωνιστῶν, ἀλλ' ἡμαρτημένως εἰδήσεις ἐξ ἀλλοφύλων ἰδίως δοξαστικῶς και αὐθαιρέτως παραλαμβάνει και τὰ γεγονότα διαστρέφει, δὲν δύναται ἀξιόπιστος νὰ θεωρηθῆ. Ταῦτα δ' ἀποδείξαντες νομίζομεν, ὅτι καθῆκον ἐξεπληρώσαμεν ἱερὸν και πρὸς τὴν ἀληθεῖαν και τὸ ἔθνος.

II. Περὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ.

Κρίνοντες δ' αὐτὴν και ὑπὸ ἐπιστημονικὴν ἔποψιν παρατηροῦμεν, ὅτι αὐτὴ ἐν πρώτοις στερεῖται προλόγου ἔντος ἀναγκαίου

(*) Ἐπανόρθωσις τῶν ἐν τῇ τοῦ Σ. Τρικούπη ἡμαρτημένων (1857) και ἀνεκκευῆ τῆς τοῦ Δ. Τσαμαδοῦ ἀνασκευῆς (1858).

διότι ἐν αὐτῷ καὶ αἱ πηγαὶ ἀναφέρονται, ἐξ ὧν ὁ συγγραφεὺς ἀρύεται, καὶ ὁ τρόπος, καθ' ὃν ἐβάδισεν.

Ἀλλὰ καὶ ὁ ἐπιπολαίως τὴν ἱστορίαν τοῦ Κ. Παπαρηγόπουλου μελετήσας δύναται νὰ ἐννοήσῃ, ὅτι οὗτος οὐδὲν ἴδιον ἔχων ἀρύεται ἐκλεκτικῶς, τὴν μὲν ἀρχαίαν ἱστορίαν μέχρι τῶν διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐκ τῆς τοῦ Γρώτου, τὴν δὲ τῶν διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐκ τῆς τοῦ Δροῦσενίου, τὴν δὲ ὑπὸ τοὺς Ῥωμαίους ἐκ Γίββωνος, Ζιγκεΐσενίου καὶ ἄλλων, τὴν δὲ ὑπὸ τοὺς Φράγκους καὶ Τούρκους ἐξ Ἀμέρου, Ὀπφίου καὶ ἄλλων, τέλος δὲ τὴν τῆς νῦν ἐπαναστήσεως ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ Γόρδωνος.

Ἐπειδὴ ὅμως ἐξ ὅλων καὶ ἐξ ἐκείνων, ἃς περιττὸν ὑπ' ὄψιν νὰ λάβωμεν ἐθεωρήσαμεν, ἀρύεται ἐκλεκτικῶς καὶ διὰ τοῦτο δοξαστικῶς καὶ αὐθαιρέτως, οὔτε τὴν ἐννοίαν τοῦ ὅλου καὶ τὴν ἐπὶ μέρους προεταξεν οὔτε νὰ προτάξῃ τῶν καθ' ἕκαστα δύναται, οὔτε τὰ γεγονότα νὰ συναρμολογήσῃ κατ' αὐτὴν, τακτοποιήσῃ καὶ ποιήσῃ σύντομα, ὡς εἶναι ἀδύνατον ἄνευ σχεδίου ἢ ἐπισώρευσις λίθων, πηλοῦ, ξύλων καὶ τῶν ὁμοίων οἰκίαν νὰ παραγάγῃ πραγματικὴν. Ἐπειδὴ δὲν ἠδυνήθη νὰ σχηματίσῃ τὴν ἐννοίαν, ἀλλ' ἀπώλεσεν ἐνέκα τοῦ ἐκλεκτικοῦ τρόπου, ἐκθέτει τὰ γεγονότα ἐλλιπῶς, ἀσαφῶς καὶ ἡμαρτημένως.

Οὕτω δὲ ἐλλιπῶς ἐρανίζεται, ὥστε ἠδύνατό τις τῇ ἀληθείᾳ νὰ ἀπορήσῃ ἂν τὸ περὶ γενεαλογίας τῶν ἡρώων τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας ἔλαβεν ὁ Κ. Παπαρηγόπουλος ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ Γρώτου ἢ ἐκ τοῦ πίνακος αὐτῆς. Ἐπίσης δ' ἐκλεκτικῶς ἐκθέτει καὶ τὸν πλοῦν τῶν Ἀργοναυτῶν (Γρώτ. σελ. 185—205) καὶ τὸν πόλεμον τῶν ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας (σελ. 205—227) καὶ τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον (σελ. 227—272).

Τοὺς μύθους ὁ Γρώτης ἀφηγεῖται (σελ. 272—327) κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἀναφέρων ποιητὰς καὶ λογογράφους. Ὁ δὲ Κ. Παπαρηγόπουλος ὅλα ταῦτα παραλείπων ἀρχεται ἀπὸ τοῦ Εὐημέρου λαμβάνων δὲ ἐκ τοῦ Γρώτου ὀλίγας τινὰς λέξεις μόνον περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Τριφυλίου Διὸς παραλείπει σπουδαῖά τινα διασαφούντα τὰς περὶ τούτου δόξας τῶν ἀρχαίων, καὶ διακόπτων τὴν ἀκολουθίαν μεταβαίνει εἰς τὰς δόξας τῶν νεωτέρων, ἰδίως δὲ τοῦ Ἑρμάννου καὶ Κρεῦτζέρου, τούτέστιν εἰς χῶρον αὐτῷ ἀκατάληπτον. Καὶ περὶ τῆς ἱστορικῆς δ' Ἑλλάδος οὐχ ἥττον ἐκλεκτικῶς ἐρανίζεται. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ ἐκλεκτικὸν σύστημα στερεῖται ἀρχῆς, δὲν δύναται νὰ παραγάγῃ καὶ τῶν γεγονότων συνέχειαν. Ἐλλιπῶς δ' ἀφηγεῖται ὁ Κ. Παπαρηγόπουλος (ἀπὸ σελ. 120—326), ὅσα ὁ Γρώτης λεπτομερῶς καὶ ἀκριβῶς ἐν τῷ πρώτῳ καὶ δευτέρῳ

τόμῳ τούτῳ τὴν ἰσσορίαν τῶν Ἑλλήνων δεσποτῶν, τὴν νομοθεσίαν τοῦ Λυκούργου, τοῦ Σόλωνος καὶ λοιπῶν μέχρι τῶν Μηδικῶν πολέμων· ἀλλὰ καὶ τῆς τῶν Μηδικῶν πολέμων ἱστορίας ἀρχόμενος ὁ Παπαρηγόπουλος ἀπὸ τοῦ Κύρου παραλείπει σχεδὸν 470 σελίδας τοῦ Γρώτου. Ἀλλ' ἐπίσης καὶ τὰ περὶ Δαρείου ἐλλιπῶς ἀφηγεῖται. Ἐκλεκτικῶς ὁμῶς βαδίζων (σελ. 338) καὶ παραλείπων τὰς σελίδας, (ἀπὸ σελ. 617—647) ἐν αἷς ὁ λόγος περὶ τῶν Ἰώνων φιλοσόφων, παραλάσσει καὶ τὰς τοῦ Γρώτου ἰδέας· Ἰδιον δὲ μὴ ἔχων οἰκαιοποιεῖται καὶ τὰς κρίσεις αὐτοῦ ὡς ἰδίας, ὡς ἐν σελίδι 450 λέγων, αἴθεν ἀναγκαζόμεθα, ἂν καὶ μὲ λύπην μας, νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι τὸ πολυθρύλλητον ἐκεῖνο «πάταξον μὲν, ἀκουσον δὲ δὲν ἐρρέθη πιθανώτατα ποτὲ ὑπὸ τοῦ Θεμιστοκλέους», αἵτινες ὁμῶς εἰσὶ τοῦ Γρώτου (Γρώτ. 3 τόμ. σελ. 97). Καὶ περὶ τῶν Μηδικῶν ἢ Περσικῶν πολέμων ἐκλεκτικῶς ἀφηγούμενος καὶ ἐπομένως δοξαστικῶς καὶ αὐθαρέτως παραλείπει πλεῖστα, ὡς ἀποδεικνύουσιν αἱ σελίδες (326—568) τοῦ Παπαρηγοπούλου καὶ αἱ τοῦ Γρώτου (542—646 καὶ 1—350 τοῦ 3 τόμ.), ἔτι δὲ παραλείπει καὶ τὰ περὶ διαδικασίας τῶν συμμάχων ἐνώπιον τῶν δικαστηρίων τῶν Ἀθηναίων καὶ τῆς Σπάρτης. Τὰ εἰρημένα δ' ἐπικυροῦσι καὶ αἱ σελίδες (684—692 καὶ 82—272 καὶ 746—877) τοῦ Παπαρηγοπούλου καὶ αἱ τοῦ Γρώτου (184—718). Ἐτι δ' ὁ Παπαρηγόπουλος παραλείπων τὰ περὶ Σικελίας ὑπὸ τοῦ Γρώτου ἐν τῷ 10 τόμῳ ἀπὸ σελ. 1—418 ἀφηγούμενα μεταβαίνει εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὸν Φίλιππον (σελ. 1—77). Καὶ ἐκ τούτων πάλιν τοῦ Γρώτου τινὰ μὲν παραλείπει, τινὰ δὲ αὐτολεξεί ἐκθέτει, τινὰ δὲ μεταφέρει ὀρθῶς, τινὰ δὲ οὐ· (Γρώτ. σελ. 421) ὥστε σχεδὸν πανταχοῦ ἐκλεκτικῶς βαδίζων καὶ χάσματα καταλείπων, ὡς περὶ τοῦ ἔπειτα βίου τοῦ Ἀλεξάνδρου, περὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς Ἑλλάδος, τῶν ἐν Σικελίᾳ Ἑλλήνων καὶ τῶν ἑλληνικῶν ἀποικιῶν ἐν Γαλλίᾳ, Ἰσπανίᾳ καὶ τῇ παραλίᾳ τοῦ Εὐξείνου Πόντου (Γρώτ. 580—816), ἀκρωτηριάζει ἐν πλείστοις τὴν ἱστορίαν τοῦ Γρώτου (σελ. 108 Παπαρ. 479 Γρώτ.).

Κατὰ τὸν αὐτὸν δ' ἐκλεκτικὸν τρόπον παραλαμβάνει καὶ τὴν ἱστορίαν τῶν διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ τοῦ Ἰωάννου Γουσταύου Δροῦσενίου, ὡς αἱ σελίδες τῆς τοῦ Κ. Παπαρηγοπούλου ἱστορίας τόμ. 2 σελ. 179—197) ἀποδεικνύουσιν αὐτολεξεί σχεδὸν ληφθεῖσαι ἐκ τοῦ Δροῦσενίου (1 τόμ. σελ. 19—62). Τὸ δὲ ψήφισμα τῶν Ῥοδίων καὶ τὰ ἔπειτα ἐκ τοῦ Δροῦσενίου λαβὼν δὲν λέγει, ὅτι ἔλαβεν ἐξ αὐτοῦ αὐτῷ ἐπόμενος, ἀλλ' ὅτι ὁδηγὸν ἔχει τὸν Διόδωρον! Τινὰ μὲν τῶν ληφθέντων

ἐκθέτει ἑλλιπῶς, τινὰ δὲ μεταφέρει οὐκ ὀρθῶς ὡς τὰ ἐν σελίδε 203 σελ. 55—99, 100—213), ἄλλα δὲ (ἀπὸ σελίδων 187—257 τοῦ Δροῦσενίου) ἐκθέτει ἀτελῶς (σελ. 220—244 Παπαρ.), καὶ ἄλλα παραλείπει (τὰς σελ. τοῦ Δροῦσενίου 496—503), οἷον τὴν περιγραφὴν τῆς τῶν Ῥοδίων πόλεως καὶ τῆς πολιορκίας αὐτῆς (Δροῦσ. σελ. 277—278. Παπαρ. 473—474). ἄλλ' οὐδὲ τὸν Ἀθηναγόραν ἀναφέρει, οὐδὲ πολλὰ ἄλλα σπουδαῖα (σελ. 517—539 Παπαρηγοπούλου καὶ Δροῦσεν. σελ. 365—756).

Ἐπίσης δὲ ἐκλεκτικῶς καὶ ἐπομένως δοξαστικῶς καὶ αὐθαιρέτως ἀρύεται καὶ ἐκ τοῦ Γίββωνος ἐκθέτων διὰ τοῦτο ἑλλιπῶς τὰ περὶ τοῦ Κωνσταντίνου, τοῦ Ἀρείου καὶ τῶν θρησκευτικῶν αὐτοῦ δογμάτων, ὡσαύτως δὲ καὶ ἐκ τοῦ Ζιγκεῖσενίου καὶ ἄλλων ἐκλεκτικῶς ἐρανίζεται. Ἐπειδὴ δὲ δοξαστικῶς καὶ αὐθαιρέτως λαμβάνων πάντα οὔτε ὀρθῶς ἐκθέτει, οὔτε εὐκρινῶς καὶ ἀκολουθῶς, ὡς ὁ Γίββων τὰ μέχρις Ἰουστινιανοῦ ἐν τῷ ἐβδόμῳ καὶ ὀγδόῳ τόμῳ, ἄλλα καὶ τὰ περὶ Ἰουστινιανοῦ ἀφηγεῖται ἑλλιπῶς. Ἀλλὰ καὶ τὰ περὶ τοῦ Μωάμεθ ἐρανίζεται ἐκ τοῦ Βαρθελεμῆ Σαιντιλέρου, ὡς ὁ ἴδιος λέγει, κατὰ τὸν αὐτὸν ἐκλεκτικὸν τρόπον, καὶ τὰ περὶ τῶν εἰκονομάχων ἐπίσης ἐκ τοῦ Σχλοσσέρου ἀρυόμενος ἐκθέτει ἐξωτερικῶς, τοῦτέστι μηχανικῶς.

Ὁμοίως δὲ καὶ τὰ μὲν ἐν τῷ τετάρτῳ τόμῳ τοῦ Παπαρηγοπούλου ἐκλεκτικῶς ἐκτεθέντα περιέχονται ἐν τῷ 10 καὶ 11 τόμῳ τοῦ Γίββωνος, τὰ δὲ περὶ Ῥώσων, ὡς λέγει ὁ αὐτὸς ἐκ τοῦ Καρραμζήνου, τὰ δὲ περὶ τῆς λέξεως «Μωρέας» ἐκ τοῦ Ζιγκεῖσενίου (887 σελ.) χωρὶς ὅμως νὰ ἀναφέρῃ αὐτόν. Καὶ τὰ περὶ τῆς φραγκικῆς κυριαρχίας ἐρανίζεται ἐπίσης ἐκλεκτικῶς ἐκ τοῦ Ὀπφίου καὶ ἄλλων» ὡς φαίνεται, καὶ τὰ περὶ Τουρκοκρατίας τινὰ μὲν ἐκ τοῦ Ἀμέρου τινὰ δ' ἐξ ἄλλων, τὰ δὲ περὶ τῆς νῦν ἐπαναστάσεως ἡμῶν ἐκ τοῦ Γόρδωνος, ὡς ἀπεδείξαμεν τῆς ἱστορίαν αὐτοῦ ὑπὸ πραγματικὴν ἔποψιν ἐπικρίναντες.

Ἐπειδὴ ἐξ ὅλων τῶν συγγραμμάτων ἐκλεκτικῶς, ὡς ἀπεδείχθη ἀρύεται, ἐπομένως δοξαστικῶς καὶ αὐθαιρέτως, ὁ δ' ἐκλεκτικὸς καὶ ἐπομένως δοξαστικὸς καὶ αὐθαίρετος τρόπος δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ἐπιστημονικὸς, γίνεται καταληπτὸν διὰ τί ἐν τῇ τοῦ Κ. Παπαρηγοπούλου ἱστορίᾳ πολλὰ σπουδαῖα ἀπόλλυνται, πολλὰ κενὰ προέρχονται, πολλὰ ἀκρωτηριάζονται καὶ διαστρέφονται, πολλὰ ἀκριβῆ καὶ βαθέα μεταποιοῦνται εἰς ἀόριστα, ἐπιπόλαια καὶ ἀσαφῆ, πολλάκις δὲ ἐν αὐτῇ καὶ ἐξαγόμενα φαίνονται τυχαῖα· διότι ἐν αὐτῇ δὲν ὑπάρχουσιν αἱ προτάσεις αὐτῶν, ἀλλὰ παρ' ἐκείνοις, ἐξ ὧν ταῦτα οὕτως ἀρύεται· πολλάκις δὲ φαίνονται καὶ

ξαγόμενα ξένα τῶν προτάσεων, πολλάκις δὲ καὶ προσθήκαι ἀνόμειοι ἐν τῷ μεταξύ διακόπτουσι τὴν συνέχειαν.

Ἐπειδὴ ὁ ἀνεπιστήμων οὗτος τρόπος, ὡς ἀπεδείχθη, καὶ τὸ πραγματικὸν τῆς ἱστορίας διαφθείρει, ὡς τὸ πραγματικὸν τῆς καθ' ἡμᾶς ἀπέδειξε καὶ τὸ τῆς ἄλλης ἀπάσης δείκνυσι, δὲν ὑπολείπεται ἄλλο, εἰμὴ ἡ ἐξέτασις τοῦ ποσοῦ, ἢ ὅμως πᾶς τις ἐκ τῆς ἀντιπαραθέσεως τῆς ἱστορίας τοῦ Κ. Παπαρηγοπούλου πρὸς τὰ ἔργα, ἐξ ὧν ἦντλησε, καὶ ἐκ τῆς μελέτης αὐτῶν νὰ ἐξαγάγη δύναται.

Ἐπειδὴ δ' ἡ ἱστορία πρέπει νὰ περιλάβῃ καὶ τὸ πραγματικὸν καὶ τὸ ἐπιστημονικόν· διότι ἄνευ τοῦ ἐπιστημονικοῦ τὸ πραγματικὸν καθίσταται σωρεία τῆς ἀτακτοῦ ὕλης, τὸ δ' ἐπιστημονικὸν ἄνευ τοῦ πραγματικοῦ φανταστικόν· ἀναφύεται τὸ ζήτημα, πότερον ἡ ἱστορία τοῦ Κ. Παπαρηγοπούλου περιέχει μόνον τὸ πραγματικὸν ἢ μόνον τὸ ἐπιστημονικόν, ἢ συναμρότερα; καὶ δυνάμεθα νομίζομεν νὰ εἰπώμεν ἀμρότερα τρόπον τινά· διότι αὐτὴ ἔχει μὲν ἀρχὴν, ἢ ἀρχὴ ὅμως αὐτῆς δὲν εἶναι ἀντικειμενικὴ, ἀλλ' ὑποκειμενικὴ, τούτέστι τὸ δοξαστικὸν καὶ αὐθαίρετον, ἃ ἀνεπλήρωσαν τὸ ἐπιστημονικὸν καὶ καθ' ἃ ἐβάδισε καὶ γεγονότα καὶ ἐξαγόμενα αὐτογνωμόνως μετεποίησεν.

Ὁ ποιούμενος λόγον περὶ τῶν μυθικῶν χρόνων καὶ τῶν περὶ αὐτῶν δοξασιῶν τῶν ἀρχαίων καὶ νεωτέρων πρέπει νὰ ἔχη τὰς δεούσας περὶ τούτων γνώσεις, ἄλλως τε κρίσιν ἐπ' αὐτῶν νὰ ἐπενέγκῃ δὲν δύναται· διότι τὰ τοιαῦτα ἀπαιτοῦσι γνώσεις, ἃς ἡ τοῦ Κ. Παπαρηγοπούλου ἱστορία νὰ ἔχη δὲν δύναται. Ὁ μὴ ὀρθὴν ἰδέαν ἔχων περὶ μυθολογίας οὐδὲ περὶ τοῦ προϊστορικοῦ χρόνου νὰ ἔχη δύναται, ἐπομένως οὐδὲ περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ἱστορίας. Ἐὰν ἡ ἀρχὴ τῆς ἱστορίας δὲν εὑρεθῇ, οὐδὲ τὸ τέλος αὐτῆς εὑρίσκεται, οὐδὲ τὸ μέσον, ἐπομένως ἡ ἱστορία δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὅλον τι, δὲν δύναται νὰ κτηθῇ ὄριον στερεόν, ἐξ ἅπαντος θὰ ἐπικρατήσῃ ἀκαταληψία καὶ ἀμηχανία περὶ τῆς μεταβάσεως ἐκ τῆς ἱστορικῆς ἐποχῆς εἰς τὴν προϊστορικὴν καὶ ἐξ αὐτῆς εἰς τὴν ἀρχαιοτάτην τοῦ ἀνθρώπινου γένους κατάστασιν.

Ἐπειδὴ τὰ ζητήματα ταῦτα εἰσὶ φιλοσοφικά, φανερόν εἶναι ὅτι ὁ μὴ σπουδᾶσας φιλοσοφίαν καὶ ἀποχρώντως εἰς αὐτὴν μὴ ἐγκύψας θέλει ἐκθέσει τὴν ἱστορίαν μηχανικῶς. Ἐπειδὴ ἡ ἐπισώρευσις λίθων, πηλοῦ, ξύλων κτλ. οὐδέποτε οἰκοδομὴν νὰ παραγάγῃ δύναται, λέγει ὁ Πλάτων καλῶς, ὅτι ἡ μέθοδος αὐτοῦ εἰκόσιαν ὡσπερ τυφλοῦ πορεία, αὐτὸς δὲ οὔτε ὕγιες οὔτε βέβαιον ἔχων οὔτε τὰς ἀντιφατικὰς θεωρίας νὰ διακρίνῃ δυνάμενος, ἀλλ' ἀτεχνῶς ταύτας λαμβάνων ἔξει συγκεχυμένως, καὶ αἱ γνώσεις αὐτοῦ, ὡς τὰ ὕδατα,

ρέουσαι ἔδονται ἀνωφελεῖς. (Πλάτ. Φαῖδρ. 270 Φαῖδ. 90. Ν. Κοτζίᾳ περί Πανεπιστημ. σπουδῆς σελ. 29—33). Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ὁ μὴ βάσιμον φιλοσοφικὴν μὀρφωσιν λαβὼν οὔτε περὶ τοῦ προϊστορικοῦ χρόνου λόγον νὰ κάμῃ δύναται, οὔτε περὶ τῆς ἀρχαιοτάτης τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καταστάσεως, οὔτε περὶ τῆς γενέσεως τῶν ἐθνῶν καὶ τῆς εἰδικῆς τούτων ἐκάστου διαφορᾶς· διότι τὴν εἰδικὴν διαφορὰν αὐτῶν ἀποτελεῖ ἡ διαφορὰ τῶν ἀρχῶν· διὰ τοῦτο ὁ ταύτας ἀγνοῶν εἶναι ἀνίκανος καὶ τὴν ἱστορίαν ἐκάστου τούτων νὰ γνωρίσῃ καὶ τὴν συνάφειαν καὶ τὴν σημασίαν τῶν ἔργων αὐτοῦ.

Ἐὰν ἡ ἱστορία ἐντὸς τοῦ ἱστορικοῦ χρόνου περιορισθῇ, εἶναι ἀδύνατον ἡ ἀρχὴ αὐτῆς νὰ εὔρεθῇ, ἐπομένως οὐδὲ τὸ τέλος αὐτῆς οὐδὲ τὸ μέσον· ἡ ἱστορία αὕτη ἔσται ἄνευ βάσεως, οὐκ ἔσται ὅλον καὶ διὰ τοῦτο ἔσται ἀκατάληπτος· διότι οὔτε ἡ συνέχεια καὶ ἡ ἐνότης τῶν γεγονότων δύναται νὰ καταληφθῇ καὶ ἐκτεθῇ, οὔτε αἱ περίοδοι αὐτῆς δεόντως νὰ γνωρισθῶσιν.

Ἄρα ὁ ἐστερημένος ἀρχῶν, καὶ τοιοῦτος ἔσται ὁ ἐστερημένος βασίμου φιλοσοφικῆς μορφώσεως, ἐξ ἀνάγκης καθίστησιν ἀρχὴν τῆς ἱστορίας τὸ δοξαστικὸν καὶ αὐθαίρετον, καὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ συμφόρησιν καθιστῶν καθιστᾶ σύνολον ἀντιφάσεων, ἄνευ ἐσωτερικῆς συνεχείας, ἄνευ συστήματος, ὡς ὀρθῶς (ἐν ἀριθ. 731) ἡ Κλειῶ περὶ τῆς τοῦ Κ. Παπαρηγοπούλου ἱστορίας, λέγει, ὅτι «δὲν ἔχει ἐνότητα (οὐδὲ νὰ ἔχῃ δύναται διὰ τοὺς προεκτεθέντας λόγους), ἀλλ' εἶναι συναρμογὴ ἱστορικῶν γεγονότων ἐξωτερικῶς μόνον συνερραμμένων».

Τοιαύτη δ' ὡς ἀπεδείχθη οὔσα πρὸς μὲν τὸ πραγματικὸν ἑλληνικῆς καὶ ἡμαρτημένη· διότι τὰ γεγονότα μὴ μελετήσασα, ἀλλ' ἐπιπολαίως διελθοῦσα δοξαστικῶς καὶ αὐθαίρετως ἐκθέσασα, τὰ οἰκεία τοῖς οἰκείοις μὴ ἀποδίδουσα· διότι πολλάκις ἡ δὲν ἀναφέρει ἢ ἐγκωμιάζει τοὺς ὠφελήσαντας τὴν πατρίδα ἤττον ἢ τοὺς βλάψαντας αὐτήν, χωρὶς καὶ ν' ἀναιρέσῃ τὰς κατ' αὐτῶν κατηγορίας· καθίσταται ἀνίκανος νὰ κρίνῃ αὐτὰ ὀρθῶς· πρὸς δὲ τὸ ἐπιστημονικὸν καταστήσασα τὸ ὑποκειμενικὸν καὶ ἐπομένως τὸ δοξαστικὸν καὶ αὐθαίρετον μέτρον αὐτῶν καὶ διὰ τοῦτο αὐτὰ διαστρέψασα ἀποδείκνυται ἀνεπιστήμων καὶ ἀμέθοδος· ἀρχὴν δὲ τὸ δοξαστικὸν καὶ αὐθαίρετον ἔχουσα οὐ μόνον τὰς θρησκευτικὰς ἀληθείας νὰ νοήσῃ ἀδυνατεῖ, ἀλλὰ ποιεῖ καὶ τὸ γενόμενον μὴ γενόμενον, τὸ παρελθὸν μὴ ὑπάρχον, ἀναιρεῖ τὴν συνέχειαν τῆς προόδου, ἀνατρέπει τὴν βάσιν τοῦ παρόντος καὶ καθιστᾶ τὸ μέλλον ἀναμφέβολον· διὰ δὲ τοῦτο ὁ ἀναγινώσκων αὐτὴν δὲν μανθάνει

νει τὴν ἀληθῆ ἱστορίαν τοῦ ἔθνους του, μὴ ἀληθῶς δ' αὐτὴν μαν-
θάνων κρίνει ἡμαρτημένως καὶ περὶ τῶν παρόντων πραγμάτων,
καὶ περὶ τῶν ὄρων τῆς προόδου πλανᾶται καὶ τοῦ μέλλοντος αὐτοῦ.

Καίτοι δὲ τὴν τοῦ Κ. Παπαρηγόπουλου ἱστορίαν εὕρομεν, οἷαν
ἐξεθέσαμεν καὶ ὑπὸ πραγματικὴν ἔποψιν καὶ ἐπιστημονικὴν, ἀπα-
ξιώσαντες ὅλως νὰ ρίψωμεν βλέμμα εἰς τὸ τοῦ Α. Ἀναγνωστάκη
ἐγχειρισμένον καὶ πλημμελὲς ἐγκώμιον εἰς αὐτὴν, οὐχ ἥττον ὅμως
τιμῶμεν τὸν ἄνδρα, καὶ νομίζομεν, ὅτι τὰ ὑπ' Ἀριστοτέλους περὶ
Πλάτωνος εἰρημένα (ἠθ. Νικομ. I, 4 ἀμφοῖν γὰρ ὄντοι φίλοι
ὄσιον προτιμᾶν τὴν ἀλήθειαν) καὶ ἡμᾶς πληρέστατα δικαιολο-
γοῦσιν.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΛΟΓΙΚΗΣ, ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΦΙΛΙΠΠΙΔΗΣ

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ.

Σελ.	10.	γραμμὴ	1.	ἀντὶ	διχονοίας	ἀνάγνωθι	διχονοίας.
»	15.	»	7.	»	εἰς	»	ἐκ.
»	32.	»	7.	»	πάννα	»	πάντα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

